

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

המאבק בין משה לפרעה

לפרשת בא (על פי שיעור של הרב עזרא ביק)

אלא, שנראה שהסבר זה אינו עולה עם פשט הכתובים, בהם אין כל רמז לחולשה שאחזה במשה. מעבר לכך, לא ברור מדברי המפרשים מה התחדש לאחר המכה השביעית דווקא, שהוביל להתלבטויותיו של משה ולדברי ה' שבעקבותיהם.

ב. מגמת המכות העולה מפסוקים אלו אינה זהה למגמה שהופיעה עד עתה. בפסוקים שקדמו למכות שבפרשת 'וארא' בלטה המגמה להפגין את עוצמתו של הקב"ה לעיני פרעה ומצרים:

לפני מכת דם (שמות ז', ג-ה):

"ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אתתי ואת מופתי בארץ מצרים: ולא ישמע אלכם פרעה ונתתי את ידי במצרים, והוצאתי את צבאתי את עמי בני ישראל מארץ מצרים בשפטים גדלים: וידעו מצרים כי אני ה' בנטתי את ידי על מצרים, והוצאתי את בני ישראל מתוכם."

קודם להסרת מכת הצפרדע (שמות ח' ו):

"ויאמר למחר, ויאמר כדברך למען תדע כי אין כה' א-לוהינו."

לפני מכת הערוב (שמות ח' י"ח):

"והפליתי ביום ההוא את ארץ ג'שן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב, למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ."

בולט מאוד כי לפחות אחד ההיבטים של מכות המצרים הוא הרצון להפגיש את פרעה או מצרים עם עצם נוכחותו של הקב"ה ועם עוצמתו וגדולתו.

לעומת זאת, בפסוקים שלפני המכה השמינית נאמר:

"ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בס, וידעתם כי אני ה'."

כאן הדגש הוא דווקא על המסר כלפי עם ישראל. הם אמורים לחזות במעשה ה' ולספר על כך לזרעם אחריהם. נראה כי משהו יסודי השתנה עם פתיחת פרשתנו.

עשר המכות מתחלקות בתורה בין שתי פרשיות שונות: 'בא' ו'וארא'. בפרשת 'וארא' מתוארות שבע המכות הראשונות, שהאחרונה שבהן היא מכת הברד, ובפרשת 'בא' שלוש האחרונות, ארבה, חשך, ובכורות. ננסה לבחון האם החלוקה הזאת מבוססת על אבחנה בעלת משמעות מיוחדת, מעבר למעבר סתמי בין הפרשות.

מגמת עשר המכות

פרשת 'בא' פותחת בציווי למשה לבוא אל פרעה (שמות י', א-ב):

"ויאמר ה' אל משה - בא אל פרעה, כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבן. ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בס, וידעתם כי אני ה'"

בדברים אלו מסביר הקב"ה למשה מהי המגמה העומדת מאחורי המכות - פרסום גדולת ה' ומלחמתו במצרים. כשנעיין בפסוקים אלו נגלה כי הם מעוררים כמה קשיים:

א. מיקומם של הפסוקים במהלך הפרשיות אינו ברור. לאורך פרשת 'וארא' הופיעו שבע המכות הראשונות ללא הפסקה ביניהם. פסוקים אלו קוטעים באופן בלתי-מובן את הרצף התיאורי של המכות. שאלה זו הביאה כמה מפרשני התורה לחדש שיש בפסוקים אלו מענה לחולשת דעת שתקפה את משה. מסבירים המפרשים, שלאחר שפרעה התעלם מהמכות הראשונות ומאיומיו החוזרים ונשנים של משה, הסיק משה כי אין תועלת במעשיו, וקשה היה לו לשוב ולבוא לפני פרעה. לכן, מסביר הקב"ה למשה שאלו להתייאש, אין הוא אמור לשכנע את פרעה בדבריו, שהרי הקב"ה - הוא המכביד את לב פרעה. מטרת הופעתו בפני פרעה היא דווקא לתת לפרעה את ההזדמנות 'לסרב', ובכך להצדיק את המשך המכות, שיש להן תועלת מצד עצמן.

הרמב"ן (י, ב):

והנה הודיע הקב"ה עתה למשה מכת הארבה ושיגיד אותה לפרעה, כי מה טעם בא אל פרעה, כי לא יאמר לו כלום, ולא נזכר רק בדברי משה אל פרעה, כי הכתוב קצר בזה. וכן קצר למעלה במכת הברד שסיפר דברי הקב"ה אל משה התיצב לפני פרעה ואמרת אליו (לעיל ט יג), ולא הזכיר דברי משה אל פרעה כלל, כמו שפירשתי (שם יט), וסבת זה שלא ירצה להאריך בשניהם, ופעם יקצר בזה ופעם בזה.

כלומר לדעת הרמב"ן יש להניח שאם משה מדבר עם פרעה, הקב"ה מסר לו קודם לכן את תוכן הדברים. גם בדברי משה אל פרעה לפני הפסקת הברד לא מופיע במפורש שה' מסר למשה מה לומר, אך ברור שמשה לא בדה את הדברים מלבו. התורה, טוען הרמב"ן, לא צריכה לחזור פעמיים - הן על הציווי והן על הקיום. אלא שדבריו של הרמב"ן מחזקים את שאלה: לולא היה מופיע הציווי לבוא אל פרעה, היינו מבינים שמשה אומר את דבריו בציווי ה', והתורה לא ראתה לכפול את הציווי ואת קיומו. אלא שהתורה אכן כופלת הן את הציווי והן את קיומו, אך באופן תמוה אין הקבלה ביניהם. הקב"ה מצווה על משה לבוא אל פרעה, ומשה מצייט לציווי, אך מוסר נאום שכלל לא הוזכר בתוכן הציווי. ודווקא במקום זה אנו מוצאים את ההסבר החדש למכות ולהכבדת לב פרעה באופן מאד לא צפוי.

המפגשים בין משה לפרעה

אלא שאם נדייק בפסוקים נראה שהחל ממכת הארבה, אנו מוצאים דגש מיוחד על כניסותיו ויציאותיו של משה מפרעה. דגש זה נראה משמעותי יותר מהצבעה על פרט שולי וטכני אודות מקומו של משה. ומסביר הרב ביק שנראה שיש לתיאורים אלו חשיבות עצמאית, שלא בהכרח קשורה למה לתוכן הפגישה בין משה לפרעה. ראשית, הציווי הפותח - "בא אל פרעה", ללא שום תוכן נלווה מסוים מאת הקב"ה. גם אם הרמב"ן צודק בפרשנותו והקב"ה אמר, כנראה, למשה מה לומר לפרעה, יש חשיבות גם לרושם העולה מהפסוק, לפיו הקב"ה לא הורה למשה מה ידבר. דווקא לאחר שקיבלנו את דבריו של הרמב"ן, עלינו להסביר את המבנה הייחודי של הפסוק. התחושה העולה מהפסוק היא שהפעם יש חשיבות לביקור עצמו, ללא קשר לתוכן הנאום של משה.

הרושם הזה מתחזק לאורך תיאור המכות הבאות. אנו מוצאים כמה פעמים שיש דגש מיוחד על עצם בואו של משה אל פרעה או על היציאה ממנו:

הרב עזרא ביק מציע שהמפתח להבנת המתרחש בתחילת פרשתנו נמצא, בשוני נוסף בפסוקים. ה' מצוה למשה לבא אל פרעה, אך בלי שניתן תוכן למפגש הצפוי. גם למכות שקדמו לארבה קדמו ציוויים למשה להתיצב לפני פרעה. להתיצבותו של משה היתה תמיד מטרה מפורשת כלשהי - להזהיר על המכה הממשמשת ובאה או לפעול את הפעולה המביאה את המכה. נענין בפעמים הקודמות בהם נצטוו משה להופיע לפני פרעה:

לפני המכות:

"בא דבר אל פרעה מלך מצרים" (ו,יא)

"דבר אל פרעה מלך מצרים" (ו,כט)

דם:

"לך אל-פרעה בבקר הנה יצא המימה... הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם..." (ז, טו-יז)

צפרדע:

"ויואמר ה' אל משה בא אל פרעה ואמרת אליו... הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים" (ז,כו).

כינים:

"ויואמר ה' אל משה אמר אל אהרן נטה את מטך והך את עפר הארץ..." (ח,יב).

ערוב:

"... השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה ואמרת אליו... הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערב" (ח,טז).

דבר:

"ויואמר ה' אל משה בא אל פרעה ודברת אליו... הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה" (ט,א).

שחין:

"... קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה..." (ט,ח).

ברד:

"... השכם בבקר והתיצב לפני פרעה ואמרת אליו... הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד" (ט,יג).

בכל המקרים הללו, יש להופעה לפני פרעה תוכן מוגדר וברור. רק בפתיחת פרשתנו מצווה משה לבוא אל פרעה, ואין שום תוכן מיוחד להופעתו. הוא אינו מצווה להגיד לו דבר. אמנם גם לא לכל המכות הקודמות קדמה אזהרה, אולם בפעמים שלא היתה אזהרה - משה לא נצטווה כלל לבוא אל פרעה. אצלנו מצווה משה לבוא, ולא ברור לשם מה. מיד לאחר ציווי זה, הולך משה אל פרעה ומזהיר אותו מפני מכת הארבה. אזהרה זו לא הופיעה כלל בציווי ה' למשה!

עבדיך אלה אלי והשתחו לי" (רש"י מבאר ש'עבדיך' היא ביטוי כבוד המכוון לפרעה עצמו). החל ממכת הארבה, נפתח מאבק כוחות בין רצונו של פרעה לבין רצונו של משה, ובמאבק זה עתיד משה לנצח בעזרת נסיו של הקב"ה.

מעיימות לאומי לעיימות אישי

כדי להעמיק במשמעות העיימות האישי שבין פרעה למשה, נתבונן על הסיפור מנקודת מבט רחבה יותר. בתחילת פרשת 'וארא' משה מוצג דרך המשקפיים של 'הייחוס היהודי' כדי להחזיר את משה מזהותו כנסיך מצרים אל הזהות כאחד מישראל, לא כיחיד שיש לו כוחות מיוחדים אלא נציג מו השורה של עם ישראל. בכך שמשה מופיע כצאצא של בני ישראל מלמדת התורה שמשה פועל כדוברו של הקב"ה ולא כאדם עצמאי. כלומר, אילן היוחסין המגיע בסופו של דבר עד משה ואהרן מוריד כביכול מערכו האישי של משה - הוא בסך הכל עוד יהודי. היהודים כקבוצה דורשים מפרעה שיתן להם ללכת, ומשה הוא רק נציג שלהם. משה כאישיות פרטית כאילו נבלע בתוך עם ישראל כולו, ומה שחשוב הוא המסר שהוא מביא עמו, מסר מאת ה' א-לוקי ישראל.

עם פתיחתה של פרשת 'בא' הדברים משתנים, והמסר שמשה נושא עמו נדחק הצידה, מכיוון שפרעה לעולם לא ישתכנע מן המסר, שהרי הקב"ה מקשה את לבו. הדברים ניכרים גם מתוכן שיחותיהם של פרעה ומשה. אם בפרשת 'וארא' נראה שפרעה באמת שוקל לפעמים את אמיתות טענותיו של משה. הרי השיחות בין פרעה למשה בפרשת 'בא' מתאפיינות לדעת הרב ביק בהעדר מוחלט של תקשורת אמיתית. גם כשפרעה שואל את משה לעמדתו, הוא דוחה אותה מייד אחר כך ללא שום היסוס. עמדותיו של משה, אף שהן מגובות ע"י המכות, לא מותירות שום רושם על פרעה. לכן טוען הרב ביק מטרת השיחות כלל לא היתה לשכנע את פרעה ולא לתקשר איתו, אלא להתעמת איתו. משה כבר אינו מופיע כדי להציג את עמדתו של עם ישראל, אלא כדי שהוא עצמו יתייצב למאבק מול פרעה, כאילו מחכה הוא למצמוץ עיניו. אין כאן משא ומתן, אלא עיימות לשם העיימות.

ונשאלת השאלה מה הסיבה ליצירת עיימות אישי כזה? מה עומד מאחורי המהפך שבין פרשת 'וארא' לפרשת 'בא'?

ומסביר הרב ביק שהתשובה לכך ניתנת על ידי הקב"ה בעצמו:

א. לאחר ההזהרה על הארבה: **"ויפן ויצא מעם פרעה"** (י, ו).

ב. לאחר ששמע את חששותיו של עבדיו, פרעה קורא אליו את משה ושב ומשלחו מעמו: **"ויגרש אתם מאת פני פרעה"** (י, יא).

ג. משה נקרא אל פרעה לאחר מכת הארבה, ואחר כך יוצא מעמו: **"ויצא מעם פרעה ויעתר אל ה'"** (י, יח).

ד. פרעה קורא למשה תוך כדי מכת החושך, ולאחר שהוא ממשיך בסירובו לשלח את ישראל על מקניהם - הוא מגרשו מעל פניו:

"ויואמר לו פרעה - לך מעלי, השמר לך, אל תסף ראות פני כי ביום ראתך פני תמות. ויאמר משה - כן דברת, לא אסף עוד ראות פניך."

כאן הדברים כבר מופיעים באופן ברור. הפסוקים עצמם מדגישים את המתח שמרכזו איננו בתוכן של דברי משה לפרעה, אלא בעיימות הישיר בין משה לפרעה.

ה. לפני שעוזב משה את פרעה, הוא מעביר לו את המסר האחרון מאת ה', על מכת הבכורות המשמשת ובה. אזוהרה זו מסתיימת במשפט:

"וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך ואחרי כן אצא, ויצא מעם פרעה בחרי אף".

המעגל שנפתח ב"בא אל פרעה" נסגר ב"ויצא מעם פרעה בחרי אף".

גם הסצנה האחרונה בהתמודדות של משה מול פרעה, שמוכרת ודאי לכולנו:

ו. **"ויקם פרעה לילה, הוא וכל עבדיו וכל מצרים, ותהי צעקה גדלה במצרים, כי אין בית אשר אין שם מת: ויקרא למשה ולאהרן לילה, ויאמר - קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל"** (יב, ל-לא).

המדרש (מובא ברש"י, יא, ח) לומד מדבריו של משה "לא אוסף עוד ראות פניך", שפרעה הוא שבא לביתו של משה כדי להתחנן בפניו שבני ישראל יצאו ממצרים. יש כאן סגירת מעגל נוספת: מה שהתחיל בביאתו של משה אל פרעה, מסתיים בביאתו של פרעה אל משה.

בתחילת השיעור עמדנו על כך שהציווי של ה' אל משה בפתיחת פרשת 'בא' מהווה הפסקה ברצף התיאורי של המכות. לאור מה שראינו מסביר הרב ביק את משמעותה של הפסקה באופן הבא: הציווי לבוא אל פרעה מבטא את העובדה שהחל ממכת הארבה, העיימות בין משה לפרעה הופך להיות עיימות אישי. הקב"ה מצווה על משה לבוא אל פרעה ולהעמידו במבחנים קשים. התוכן המדויק של דברי משה הופך להיות משני, כשבמרכז עומדת עצם הופעתו האישית של משה מול פרעה. כך גם עולה מדברי משה לפרעה: "וירדו כל

הנושא את דבר ה' לנציגו - ממלא מקומו - של הקב"ה בעצמו. בכך הוא מזוהה באופן חי ומוחשי עם דבר ה' הגובר על רצונו של השליט האנושי בעל הכוח והעוצמה. הפרשה שמה במרכז במכוון את מאבקו האישי של משה מול פרעה, כדי שמשה ירגיש באופן אישי את מעורבותו של הקב"ה במאבק. בסופו של דבר, את השלב האחרון במאבק מבצע הקב"ה בעצמו, ואפילו משה מחכה בביתו בזמן שה' יוצא בתוך מצרים ומכניע את פרעה.

ומסביר הרב ביק שהרגע בו התרחש השינוי בעמדתו של משה, מנציג של עם ישראל לנציג של הקב"ה בעצמו, התחולל בפסוק "ויצא מעם פרעה בחרי אף" (יא, ח). הכעס והרגשת העלבון של משה על פרעה נובע מהזדהותו הגמורה עם הקב"ה, שנלחם בפרעה והכה בו. עד נקודה זו, לא מצאנו תגובה ספונטנית כל כך חריפה מצדו של משה, למרות כל אמירותיו הקשות של פרעה. תגובתו הרגשית של משה מלמדת על הזדהות מלאה עם הקב"ה במאבקו מול פרעה.

פרעה, כך נדמה, זיהה גם הוא את השינוי שהתחולל אצל משה. בתחילה הוא מתייחס למשה בבוז: "למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו, לכו לסבלותיכם" (ה, ד). לאחר מכן הוא מגלה כלפיו כבוד, אך עד עתה לא מצינו שהוא מרגיש מאוים ע"י משה. רק בשלב זה מגיב פרעה בפתד ובכעס, שהם ביטוי לתחושת האיום שהוא חש. לכן גם פרעה משיב למשה באיום אישי: "כי ביום ראיתך פני תמות". משה מגיב גם הוא באופן אישי, ולאחר שהוא מוסר את האזהרה על המכה הניצחת - הוא עוזב בכעס.

מה משמעותה של הזדהותו של משה עם הקב"ה? התשובה לכך ניתנת בדברי ה', "וידעתם כי אני ה'". משפט זה כולל בתוכו שתי משמעויות: אחת היא כלפי עם ישראל כולו, כפי שמעידה לשון הרבים שבפסוק: "וידעתם". אך יתכן שיש כאן משמעות נוספת, כלפי משה עצמו. הפסוקים מדברים גם בלשון יחיד: "ולמען תספר באזני בןך ובן בןך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתים במ...". למשה, כך רמוז, יהיה סיפור אישי לספר. הוא חווה הזדהות אישית עם מלחמתו של הקב"ה בפרעה. הרגע בו התעלה משה למצב של הזדהות מלאה עם מאבקו של הקב"ה, הוא הרגע בו הפך משה למשה שמעבר למנהיג אנושי פשוט, זהו הרגע בו מתחיל משה להיות 'איש א-לוקים' שעתידי להוריד תורה מהר סיני.

"ויאמר ה' אל משה - בא אל פרעה, כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו. ולמען תספר באזני בןך ובן בןך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתים במ, וידעתם כי אני ה'".

מטרת התוכנית כולה היא - למען תדע כי אני ה'. הדמות שבעצם ניצבת מול פרעה אינה משה אלא הקב"ה. לכן גם כשמגיעה המכה האחרונה - מכת בכורות, נעולים היהודים בבתיהם והקב"ה עצמו עובר בתוך מצרים, כפי שמדגישים חז"ל בהגדה של פסח:

"ועברתי בארץ מצרים - אני ולא מלאך; והייתי כל בכור - אני ולא שרף; ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים - אני ולא שליח. אני ה' - אני הוא ולא אחר".

לנוכח הדגשת נוכחותו הבלעדית של הקב"ה, מפתיע כי בהקדמה למכת בכורות לא כל כך ברור מי עומד במרכז הפסוקים:

"ויאמר משה - כה אמר ה', כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים. ומת כל בכור בארץ מצרים... וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך ואחרי כן אצא, ויצא מעם פרעה בחרי אף".

הפסוקים פותחים ב"אני יוצא בתוך מצרים". ברור שהכוונה היא לקב"ה, שהוא הדובר ("כה אמר ה'"). לעומת זאת, בסוף הנאום נראה שהנושא הוא דווקא משה: "והשתחו לי... ואחרי כן אצא" (כך לפחות הבין פרעה, כשקרא למשה ולאהרן ואמר להם "קומו צאו מתוך עמי"). מיהו, אפוא, הדובר - הקב"ה או משה?

הרב ביק מסביר ששורות אלו הן דו משמעיות באופן מכוון. אכן, הקב"ה הוא המדבר, ובסופו של דבר התרפסותו של פרעה היא בפני הקב"ה. אך רעיון זה בא לידי ביטוי ממשי דרך דמותו של משה רבנו. פרעה מחפש את משה באותו הלילה, ובכך משפיל עצמו בפניו, וכך מתבטאת בעצם השפלתו של פרעה בפני הקב"ה. פרעה, שהחל את שיחותיו עם משה ב"מי ה' אשר אשמע בקולו?", יורד אליו ומשתחוה לפניו, ובכך מכיר בא-לוקיו.

וכל זה - למה? כעת נחזור לתחילת פרשתנו. המכות האחרונות לא נצרכות כדי שפרעה יכיר בנוכחותו ובעוצמתו של הקב"ה, שאכן מטרה זו הושגה כבר במכות הראשונות. כעת המטרה היא כלפי משה עצמו: "וידעתם כי אני ה'". משה אמור לחוות באופן הישיר ביותר את המאבק שבין הענקים, בין דברו של הקב"ה לבין כוחם של הקיסרים ושליטים. הקב"ה מחזק את לב פרעה באופן א-לוקי, ובכך הופך אותו לישות המכילה הרבה מעבר למה שאדם סופי ומוגבל יכול להכיל, ומול דמות כזו מציג הקב"ה את עוצמתו. במאבק זה צפו מן הצד גם המצרים וגם עם ישראל, אך משה נדרש לחוות אותו באופן ישיר. משה הופך מנציג של עם ישראל